

Taloudellinen rationaalisuus ja globaali oikeudenmukaisuus

Argumenta-luentosarja 2.12.2015

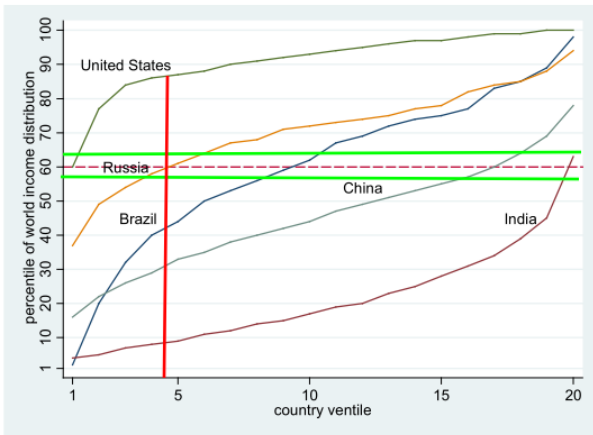
Pertti Haaparanta

Aalto-yliopiston kauppakorkeakoulu

2.12.2015

- ▶ Miten ihmeessä minä olen tässä?: Kuva 1 (Milanovic 2012, Kuva 7), yksi kuva kaksi asiaa.
- ▶ Epätasa-arvosta tasa-arvoon, mutta tasa-arvoon minkä suhteen? Yleiset oikeudenmukaisuuskäsitteet ja globaali oikeudenmukaisuus?
- ▶ Mahdollisuuksien tasa-arvo: Peruserotteluja ja keskeisimmät ongelmat.
- ▶ Millainen globaalisti oikeudenmukainen maailma olisi?

Kuva 1: Globaalit erot

ie line drawn at $y=60$ shows the global position of the poorest 5% of the US population.

Mitä minä näin tässä kuvassa? 1

- ▶ Tuloerot ovat valtavat, sekä maiden sisällä että maiden välillä, Brasiliassa ne yhdistyvät, tai itse asiassa yhdistyivät, tilanne ei ole enää sama kuin kymmenen vuotta sitten.
- ▶ Minut herätti se, että yhdessä Intian ja USA:n tulojakaumat kattoivat koko maailman tulonjaon, ja toisaalta Brasilia yksin kattoi sen.
- ▶ Vihreät viivat: Kuvittele, että Brasiliassa ylemmällä vihreällä viivalla olevalta henkilöltä kerätään veroa ja jaetaan alemmalla vihreällä viivalla olevalle.
- ▶ Kuvittele sama siirto, mutta niin että ylemmältä viivalta olevalta usalaiselta siirrettäisiin tuloa alemmalla viivalla olevalle intialaiselle.

Mitä minä näin tässä kuvassa? 2

- ▶ Useimmat meistä todennäköisesti olisivat valmiimpia hyväksymään siirron Brazilian sisällä kuin siirron USA:sta Intiaan: Brazilian siirto vähentäisi sekä Brazilian että koko maailman tulojen epätasa-arvoa, toinen siirto lisäisi tulonjaon epätasa-arvoa sekä USA:ssa että Intiassa, mutta vähentäisi sitä koko maailmassa.
- ▶ Mutta kummassakin tapauksessa siirto olisi “samanlaiselta” henkilöltä “samanlaiselle”, miksi siis jälkimmäinen on vaikea hyväksyä?
- ▶ Katsokaa seuraavaksi pystysuoraa punaista viivaa: samalla kansallisella tuloluokalla (samassa kvintiilissä) olevien ihmisten kansainväliset tuloerot ovat huikeat: syntymäpaikka määrittää ihmisen tuloista suuren osan (Milanovic 2015: vähintään puolet).
- ▶ Mutta ihminen ei itse valitse syntymäpaikkaansa: globaalisti ihmisten mahdollisuudet ovat hyvin erilaiset.

Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo 1

- ▶ Edellinen kuva: Tasa-arvo voi tarkoittaa monta eri asiaa, samoin oikeudenmukaisuus.
- ▶ Rawls, Sen, Dworkin: Tulojen tasa-arvo ei väistämättä ole sopusoinnussa oikeudenmukaisuuden kanssa, huomio mahdollisuuksien ja sitä kautta laajasti tulkittuna voimavarojen yhtäläistämiseen ihmisten (ja maiden?) välillä.
- ▶ Esimerkiksi Dworkin: Sellaisten tekijöiden vaikutus ihmisten asemaan, joihin he eivät voi itse vaikuttaa, tulisi eliminoida ja on peruste tulonjakoon puuttumiselle, muttei täydelliselle tulonjaon tasaamiselle: ihminen (maa?) on vastuussa omista valinnoistaan.

Oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo 2

- ▶ Edellinen kuva: Miten mahdollisuuksien tasa-arvo toteutetaan? Tulonsiirto Brasilian ja Intian köyhimmille vai instituutioiden muuttaminen (Kok-Chor Tan 2012): ihmisten vapaa kansainvälinen liikkuvuus, jotta kaikki pääsisivät nauttimaan varallisuudesta ja voimavaroista, jotka ovat keskittyneet muihin maihin?
- ▶ Toisaalta, eikö pelkkä täysin vapaa markkinatalous tuottaisi yhteiskunnan, jossa mahdollisuuksien tasa-arvo toteutuisi?
 - ▶ Ei, lopputulos ei esimerkiksi toteuttaisi yhtä mahdollisuuksien tasa-arvon keskeisintä vaatimusta: Kukaan ei haluaisi olla kenenkään muun asemassa.
 - ▶ Vapaa markkinatalous toteuttaa tämän vaatimuksen vain, jos kaikille ihmisille on annettu samat taloudelliset (ja muut) voimavarat.
 - ▶ Globaali oikeudenmukaisuus: Esityksiä erilaisista voimavarojen uudelleenjaosta maiden kesken (esimerkiksi Thomas Pogge ja kansainvälinen vero luonnonvarojen käytölle).

Oikeudenmukaisuus taloustieteessä 1

- ▶ Perinteisesti vain vaatimus Pareto-tehokkuudesta: Kenenkään “hyvinvointia” ei voi parantaa heikentämättä jonkun muun “hyvinvointia” (mutta Sen, Atkinson).
- ▶ Kenneth Arrow: Voidaanko yhteiskunnalle rakentaa hyvinvointifunktio, joka a) perustuu yksilöiden valintojen kunnioittamiselle ja b) jonka avulla kaikki maailmantilat voidaan pannaan järjestykseen ja valita paras? Arrowin vastaus: Ei voida.
- ▶ Uudempi tutkimus: Voidaan, ja erityisesti voidaan rakentaa niin, että näkökulmat mahdollisuuksien tasa-arvosta ja ihmisten omasta vastuusta toisaalta ja olosuhteista, joihin he eivät voi vaikuttaa, otetaan huomioon (esimerkiksi Fleurbaey 2008).

Oikeudenmukaisuus taloustieteessä 2

- ▶ Kaksi periaatetta mahdollisuuksien tasa-arvolle:
 - ▶ Hyvityperiaate (HP): Olosuhteiden vaikutus ihmisten tuloihin/hyvinvointiin tulisi neutraloida, "samasta panoksesta sama hyvinvointi".
 - ▶ Luonnollisen ansion periaate (LAP): Epätasa-arvoa (tulojen, hyvinvoinnin), jotka eivät johdu muista kuin olosuhteista, ei tulisi tasata, tulonsiirtojen tulee riippua vain olosuhteista.
- ▶ HP ja LAP ovat ristiriidassa keskenään, joten on tehtävä valintoja sen mukaan, mitä eettisiä lähtökohtia painotetaan:
 - ▶ Ehdollinen tasa-arvo (ET): LAP ja HP vain yhteiskunnan relevanteiksi määrittämille valinnoille (esimerkiksi työn teolle).
 - ▶ Tasa-arvoinen samuus (TS): HP kaikille, LAP vain yhteiskunnan relevantiksi määrittelemille olosuhteille (vammainen, työmarkkina-asema, jne.)

TS ja yhteiskunnalliset valinnat

- ▶ Sekä TS:ta että ET:ta voidaan käyttää johdettaessa yhteiskunnan hyvinvointifunktio, TS tutkitumpi ja joustavampi ja antaa mahdollisuuden ottaa päätöksenteon lähtökohdaksi vaikkapa yhteiskunnan marginaalissa olevat ihmiset (ns. 0-TS).
- ▶ Järjestys:
 1. Kysytään kuvitteellisesti, millaisen könttäsummatulon ihmiset vaatisivat, jotta heidän hyvinvointinsa pysyisi muuttumattomana, jos heidän olosuhteensa olisivat yhteiskunnan relevanteiksi näkemät. Tämä on tapa tehdä yksilöiden tilanteet yhteismitallisiksi.
 2. Yhteiskunnan huono-osaisin on se, jonka vaatima könttäsummatulo on pienin.
 3. Yhteiskunnan päämääränä on luoda järjestelmä, joka parantaa yhteiskunnan huono-osaisimman henkilön asemaa könttäsummatulolla mitattuna, jos hyväksytään se, että samanlaisten ihmisten kesken tulonsiirto varakkaammalta köyhemmälle on hyväksyttävää.

Kansallisesta globaaliin oikeudenmukaisuuteen? 1

- ▶ Huomattakoon, että TS antaa perustelut perustulojärjestelmän luomiseksi:
 - ▶ Järjestelmän yksityiskohdat riippuvat siitä, mitkä olosuhteet valitaan tulonjaon määrittämisen pohjaksi.
 - ▶ Jos pohjaksi valitaan esimerkiksi ihmisten työmarkkinataidot (siltä osin kuin ne eivät riipu hänen omista valinnoistaan), ja niistä pienimmät (pienipalkkaisimmat), niin yhteiskunta rakentaa tulonjakojärjestelmän, joka maksimoi pisintä työpäivää tekevien pienipalkkaisimpien tulot, sitä alemmilla tulotasoilla rajaveroaste on nolla (Fleurbaey ja Maniquet 2007).
- ▶ Jos kuvittelemme, että eri maat asettavat itselleen TS:n mukaisia kansallisia päämääriä heikko-osaisimpien kansalaisten aseman parantamiseksi, niin päästäänkö tästä globaalin politiikan määrittämiseen ja millaista se voisi olla?

Kansallisesta globaaliin oikeudenmukaisuuteen? 2

- ▶ Millä tahansa periaatteella maat ovatkin määrittäneet TS:n:n mukaisen huono-osaisuuden, niin huono-osaisuuden operationalisoivat könttäsumatulot ovat verrattavissa kansainvälisesti, tai ne voidaan tehdä sellaisiksi, voidaan siis sanoa, mistä maasta tällä tavoin mitattuna löytyy maailman huono-osaisin ihminen.
 - ▶ Kansainvälisesti tällaisia vertailuja on tehty perinteisesti bruttokansantuotteiden mukaan, miksei siis myös näiden könttäsumatulojen mukaan?
 - ▶ Kansainvälinen yhteisö on viimeisen vuosikymmenen aikana luonut eri tavoin maiden kardinaaliseen vertailuun välineitä Vuosituhattavoitteiden (MDG) ja nyt Kestävän Kehityksen Tavoitteiden (SDG) puitteissa. Miten MDG ja SDG voidaan perustella?
- ▶ Voidaanko tältä pohjalta löytää joku globaali periaate (globaali hyvinvointifunktio)?

Kansallisesta globaaliin oikeudenmukaisuuteen? 3

- ▶ Kuvitellaan, että kansainvälinen yhteisö on valmis luomaan yhtenäisen pohjan arvioida maailmantilanteita (kuten globaalia tulonjakoa) niin, että se pystyy ottamaan huomioon kansalliset tavoitteet ja järjestämään maat järjestykseen niiden saavutusten (huono-osaisimpia luonnehtivan könttäsummatulon perusteella).
- ▶ Huono-osaisen asema riippuu sekä kansallisista että kansainvälisistä tilanteista (kuten sota) ja toimista: pohja kansallisten vastuiden määrittämiselle. Oletetaan, että maailma pystyy sopimaan siitä, millaiseen järjestykseen se pystyy asettamaan maat, kun näiden toimien vaikutukset ja vallitseva tila otetaan huomioon.
 - ▶ Siis kyetään esimerkiksi vertailemaan sitä, kuinka paljon tehokkaasta malarialääkkeestä on hyötyä kullekin maalle jne.

Kansallisesta globaaliin oikeudenmukaisuuteen? 4

- ▶ Oletetaan, että kansainvälinen yhteisö kykenee arvioimaan maita vallitsevan tilanteen, ei niiden identiteetin perusteella ((Sen-) Suppes-oikeudenmukaisuusperiaate). Oletetaan myös, että yhteisö on valmis seuraamaan yhden maan toiveita silloin, kun arvioitavina olevissa tilanteissa sitä pidetään huono-osaisimpana ja muille maille valinnalla joko ei ole väliä tai ne ovat paremmassa asemassa kummassakin vaihtoehdossa (Hammondin tasa-arvoperiaate).
- ▶ Silloin globaali hyvinvointifunktio on rawlsilainen (Hammond 1976), se määrittää huonoimmassa asemassa olevan maan ja siten ko. maan huonoimmassa asemassa olevan kansalaisen) tilanteen parantamisen kansainvälisen yhteisön tavoitteeksi.
- ▶ Tällöin on mahdollista perustella esimerkiksi kansainvälisen perustulon tarpeellisuus.

Kansallisesta globaaliin oikeudenmukaisuuteen? 5

- ▶ Monet globaalin oikeudenmukaisuuden tutkijat (Brock 2009, Nussbaum 2003, Tan 2012) ovat päätyneet esittämään sosiaalisen ja taloudellisen perusturvan takaamista kaikille globaalin oikeudenmukaisuuden toteuttamiseksi, se voidaan perustella siis myös taloustieteellisesti.
- ▶ Teorettinen perusta MDG-prosessille, mutta tukee myös SDG-prosessia.
- ▶ Yleisesti ottaen kansainvälinen päätöksenteko rakentuu varsin usein ad hoc -pohjalle, periaatteet olisi hyvä luoda.
 - ▶
 - ▶ EU:ssa on käytössä ns. subsidiariteettiperiaate, jonka mukaan päätökset tulee tehdä mahdollisimman lähellä niitä ihmisiä, joita päätökset koskevat.
 - ▶ Mutta tämäkin on tekninen periaate, joka ei välttämättä tue oikeudenmukaisten päätösten suunnittelua eikä tekemistä.
 - ▶ Euroalueelta koko keskustelu toimien oikeudenmukaisuudesta puuttuu, sen on korvannut epämääräinen syyllisten etsiminen (vrt. Kreikka).